

Lehetséges-e pluralista igazságosságelmélet?

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.16327>

Ha az emberekre olyan lényekként tekintünk, akik születésükkor egyenlő értékkel rendelkeznek, akkor nehéz tagadni, hogy a nemek, az etnikai csoportok, vagy az eltérő családi háttérrel rendelkezők között fennálló – például vagyoni vagy jövedelmi – egyenlőtlenségek igazságtalanok. Nem magától értetődő azonban, *pontosan* milyen alapon gondoljuk, hogy igazságtalanok a nők és a férfiak, az etnikai többség és kisebbség vagy a szegények és tehetősebbek közötti anyagi egyenlőtlenségek. Vajon azért látjuk így, mert az egyes társadalmi csoportok között fennálló egyenlőtlen – vagy akár elnyomó – viszonyt, vagy azért, mert egyszerűen a javakból való egyenlőtlen részesedést tartjuk igazságtalannak? A közel negyedszázada a liberális politikai filozófiában zajló relációs-disztributív vita résztvevői éppen erre a kérdésre keresik a választ.

Tanulmányomban – szemben az eddigi értelmezéssel (Lippert-Rasmussen 2018) – egyrészt azt állítom, hogy a disztributív-relációs megkülönböztetés valójában olyan elmélettípusokat takar, amelyek elsősorban nem a javak vagy a viszonyok egyenlőségének ideáljáról, hanem a disztributív, illetve relációs *igazolási alapokról* szólnak. Másrészt – Kis János disztributív elgondolását (2020; 2022) továbbgondolva – azt állítom, hogy az emberi személyek egyenlő értékét feltételezve levezethető mind a disztributív, mind a relációs igazolási alapelv – amelyeket az egyenlő részesedés, és az egyenlő viszonyulás alapelvének nevezek. Pluralista álláspontot képviselek tehát a relációs-disztributív vitában – szemben a disztributív vagy relációs igazolási alapok kizárólagosságát állító exkluzivistá (Miklósi 2018), és az ezek elégségességét állító, partikularistának nevezhető elmélettípusokkal.¹

Mindennek megfelelően az első fejezetben a disztributív és relációs elmélet-típus rekonstrukciójára teszek kísérletet. A második fejezetben olyan érveket tárgyalok, amelyek bár tagadják a disztributív elvek relevanciáját, sikertelenek.

¹ Pluralizmus alatt tehát a disztributív és relációs igazolási alapok szintézisét értem. Tehát nem az Isaiah Berlin-féle értékpluralizmusról van szó, amely drasztikus értékkonfliktust feltételez (Berlin 2002. 166–218).

Ezt követően, a harmadik fejezetben olyan argumentumokat mutatok be, amelyek sikeresek mind a relációs alapelv kizárólagosságát állító, relációs exkluzivista, mind a disztributív alapelv kizárólagosságát állító, disztributív exkluzivista elmélettípussal szemben. Végül a negyedik fejezetben amellet érvelek, hogy pusztán az emberi személyek egyenlő értékéből kiindulva a disztributív és relációs igazságossági alapelv egyaránt levezethető – kézenfekvő tehát a pluralista igazságosságelmélet. Egy ilyen elmélet az előbbi alapelveknek megfelelő, specifikus igazságossági elveket tartalmazna – így egyszerű feltételezésekből kiinduló, mégis átfogó igazságosságelmélet volna. Tanulmányomban nem tárgyalhatom a relációs, illetve disztributív partikularista, csak az exkluzivista elmélettípus kritikáját. E kritika hiányában nem érvelhetek a pluralista megalapozás helyessége, csak plauzibilitása mellett – ilyen értelemben beszélek tehát pusztán egy pluralista elmélet lehetőségéről.

I. A DISZTRIBUTÍV ÉS RELÁCIÓS EMÉLETTÍPUS

Maga a disztributív-relációs dichotómia Elizabeth Anderson ezredfordulón megjelent cikkével (1999) vált alapvetővé. Míg Anderson saját, demokratikus egyenlőségnek (*democratic equality*) nevezett elméletét relációs elméletként írja le, addig a rivális, akkoriban hegemon helyzetben lévő szerencse-egalitárius iskolát (*luck egalitarianism, equality of fortune*) disztributív elméletként aposztrofálja. A disztributív és relációs elméletek már Anderson megkülönböztetése szerint is a normatív igazolás módjában különböznek. Míg a disztributív (szerencse-) egyenlőségnek megfelelően két személy akkor egyenlő, ha „valamely elosztandó javakból egyenlő mennyiségben rendelkezik”, addig a relációs (demokratikus) egyenlőség szerint akkor, ha „elfogadja azt a kötelezettséget, hogy cselekvéseit olyan elvek alapján *igazolja*, amelyek a másik számára is elfogadhatók, és amelyeknek megfelelően a tanácskozás, a kölcsönösség és egymás elismerése garantált” (Anderson 1999. 313; kiemelés tőlem). Jóllehet a relációs egalitárius szerzők – később, Anderson hatására – saját relációs elméleteket vázolnak, mint látni fogjuk, egyaránt igaz rájuk, hogy „fundamentális szinten azzal a kapcsolattal foglalkoznak, amelyben a javak elosztásra kerülnek, nem pedig önmagában a javak elosztásával” (Anderson 1999. 314). Másképp megfogalmazva: az igazságosságelméletek specifikus – egalitárius, szufficientárius vagy prioritárius² – elvei a disztributív elmélettípusnak megfelelően disztributív alapon, a relációs elmélettípusnak megfelelően relációs alapon igazolhatók. Mivel Anderson olyan elméleteket is relációs, illetve disztributív elméletnek tekint, amelyek szerzői expliciten nem foglaltak állást a relációs-disztributív vitában, érdemes nem egy-

² Ezek különbségére e tanulmányban csak Sen elmélete kapcsán, illetve a következő fejezetben tárgyalt, a kegyetlenség vádjára adott válaszában térhetek ki.

szerűen relációs, illetve disztributív iskoláról, hanem relációs, illetve disztributív *elmélettípusról* beszélnünk. Mindennek megfelelően a disztributív, illetve relációs elmélettípusok – az igazságosság normatív igazolásának szintjén – *fundamentális elmélettípusok*. Ha ez az értelmezés helyes, nem áll Kasper Lippert-Rasmussen megkülönböztetése, amely szerint e vita egyszerűen disztributív és relációs ideálok különbségéről szól: csakis arról, hogy vajon a boldogságot szolgáló javak, vagy az emberi viszonyok egyenlősége az igazságos helyzet (2018. 1–8). A következő, disztributív és relációs elméleteket, illetve a disztributív és relációs elmélettípus egyes altípusait felvonultató áttekintés nemcsak ezek ismertetését szolgálja, de azt is megmutatja, hogy az eredeti, Anderson-féle megkülönböztetésnek megfelelő tipizálás a helytálló.

Nézzük először a disztributív típusba sorolható legismertebb elméleteket, illetve az elmélettípus altípusait! Értelmezésemnek megfelelően is állítható, hogy a disztributív elmélettípus szerint *egy helyzet akkor igazságos, ha az elosztandó javak egyenlően oszlanak el*. A disztributív elmélettípusba sorolható szerzők azonban elosztandó javak alatt nem egyszerűen a boldoguláshoz szükséges anyagi javakat értik, hanem elméleteik a javak különféle absztrakt, normatív típusairól szólnak – amely javak egyenlősége egyéni, disztributív alapú járandóság. Míg Amartya Sen az alapvető (emberi) képességek (*equality of basic capabilities*), Ronald Dworkin a kezdetben rendelkezésre álló erőforrások (*equality of resources*), Richard Arneson pedig a jóléti esélyek egyenlőségét (*equal opportunity for welfare*) tartja igazságosnak, addig Gerald Allan Cohen az előbbi két elmélet egyfajta kombinációját javasolja (*equal access to advantage*) (Sen 1979; Dworkin 1981; Arneson 1989; Cohen 1989). Bár a legtöbb disztributív elmélet szerencse-egalitárius, így az utóbbi három szerző is a szerencse-egalitárius iskolához sorolható,³ ez nem igaz minden disztributív elméletre (jóllehet Anderson érvelése szerint épp a szerencse-egalitárius elmélet sikertelensége miatt indokolt áttérnünk a relációs álláspontra). Így nem igaz Sen alapvető képességekről szóló, korai elméletére, amely szerint egyszerűen minden emberi lény számára *járnak* azok az alapvető képességek, amelyek az emberi működések (*functionings*) fenntartásához szükségesek – mint például a mozgás, a megfelelő táplálkozás, a ruházkodás, vagy a közösség életében való részvétel képessége (Sen 1979. 218). Az elmélet nemcsak disztributív, de emellett szufficienciárius (*sufficientarian*) elmélet, mert nem a képességek egyenlő eloszlását tekinti igazságosnak, hanem az (egyenlő) emberi minőségnek megfelelően a disztributív járandóságok elégséges szintjét határozza meg.⁴

³ Bár a szerencse-egyenlőség címkéjét maga az – Anderson által felcímkezett és egyben kritizált – irányzat talán legjelentősebb szerzője, Ronald Dworkin is elutasítja (2003), aligha vitatható, hogy a szerencse, vagyis a külső körülmények meghatározó szerepet töltenek be mind az ő, mind más szerzők igazságosságelméletében.

⁴ Ez Sen képesség-egyenlőség koncepciójának e korai cikk alapján a legkézenfekvőbb olvasata – jóllehet már e cikkében is említi a sürgősség (*urgency*) prioritárius elméletek által hangsúlyozott szempontját (Sen 1979. 216).

Dworkin, Arneson és Cohen elméletei nemcsak azért tekinthetők disztributív elméletnek, mert az elosztandó javak specifikus típusairól szólnak, de azért is, mert egyben a szerencse-egalitárius altípusba sorolhatók.⁵ A szerencse-egyenlőség szerint *az elosztandó javak egyenlő elosztása akkor igazságos, ha nem a körülményekkel, hanem a személy önkéntes döntésével (megfelelő módon) magyarázható.* A szerencse-egalitárius elméletek tehát Sen képesség-egyenlőségéhez hasonlóan egyéni járandóságokról szóló, disztributív elméletek – jóllehet a szerencse-egalitárius szerzők nem alanyi, hanem az egyéni érdemeknek megfelelő járandóságokról beszélnek. Így Dworkin szerint, aki többek között egyfajta társadalombiztosítási rendszer mellett érvel, bár igazságos a vakszerencse (*brute luck*), de igazságtalan a választási szerencse (*option luck*) áldozatainak biztosítása.⁶ Míg a választási szerencséről „szándékos és kiszámított” kockáztatás esetében beszélünk, mint például tőzsdézés esetében, addig a vakszerencse vonatkozásában erről nincs szó – például a fogyatékossággal járó hátrányos helyzet, vagy a legtöbb baleset kapcsán (Dworkin 1981. 293). Richard Arneson az előbbihez hasonló elgondolása szerint morálisan helyénvaló, ha az egyénetet felelősségre vonjuk önkéntes döntéseik (*voluntary choice*) előrelátható következményeiért, illetve igazságtalan, ha önkéntes döntéseiktől függetlenül vannak hátrányos helyzetben (Arneson 1989. 88). Végül Gerald Allan Cohen úgy látja, igazságos, ha az előnyök hozzáférése tükrözi a releváns információknak megfelelő döntéseket (*genuine choice*) – igazságtalan tehát, ha nem ez a helyzet (Cohen 1989. 907, 934).⁷

Nézzük ezek után a relációs elmélettípust, és ennek prominens elméleteit! Eszerint *egy helyzet akkor igazságos, ha a személyek releváns viszonyai egyenlők.* Ahogy a disztributív elméletek szerint az elosztandó javak nem egyszerűen anyagi, hanem normatív igazolási alapot feltételező javak, úgy a személyek releváns viszonyai sem minden további nélkül emberek közötti, hanem társadalmi, vagy éppen összekapcsolódó társadalmak közötti viszonyok⁸ (Anderson 1999. 295, 321)

⁵ Lippert-Rasmussen szerint lehetséges relációs szerencse-egalitárius elmélet (Lippert-Rasmussen 2018. 7) – ez azonban nincs így, ha mind az egyenlő társadalmi viszonyokat, mind az érdemalapú elosztást normatív igazolási alapnak tekintjük.

⁶ Kivéve, ha egy társadalmi szerződésnek megfelelően biztosítanak magukat. Ez – az egyébként relációsnak is tekinthető – szempont azonban Anderson szerint az igazságosság-elmélet keretein túlnyúló, paternalista megoldás (Anderson 1999. 300–301).

⁷ Tanulmányomban nem térhetek ki arra a kérdésre, hogy az igazságosság-elmélet megteremtője, John Rawls elmélete vajon a disztributív vagy a relációs elmélettípusba sorolható. Bár maga Rawls expliciten egyik álláspont mellett sem köteleződött el, gondolatai mindkét iskolára inspirálóan hatottak (Knight 2013; Anderson 2010. 3).

⁸ Annak tehát, hogy a relációs elméletek szerint az adott igazságossági követelmények érvényesek legyenek, nem szükséges feltétele, hogy az érintettek egyetlen társadalomhoz tartozzanak, de szükséges feltétele hogy pl. az adott társadalom tagjai vagy az adott társadalom között tényleges reláció álljon fenn. Ennek megfelelően inkább társadalomközi, mint társadalmi szinten várható a disztributív és relációs elvek közötti konfliktus. Így például disztributív alapon érvelhetünk amellyel, hogy igazságos a sajátunknál szegényebb országok vendégmunkásainak befogadása – még akkor is, ha a két ország nincs számottevő relációban. Ha azonban ez az adott társadalom kevésbé szegény, de rossz helyzetben lévő rétegeinek hely-

– amelyek ugyancsak igazolási alapot jelentenek. Így Anderson szerint azért kell biztosítanunk az emberi lényként, a közös termelésben résztvevőként, illetve a demokratikus állam polgáraként való működéshez szükséges képességeket, mert egyazon társadalom egymással az egyenlő tisztelet és törődés (*equal respect and concern*) viszonyában álló polgárai vagyunk (Anderson 1999. 289, 317–318). Hasonlóképpen, míg Samuel Scheffler az egyenlő tanácskozás kikötését (*egalitarian deliberative constraint*) tekinti annak a társadalmi relációs alapnak, amelynek megfelelően a közös döntéseknél hajlamosak vagyunk figyelembe venni egymás erős érdekeit (szükségeit, értékeit, preferenciáit) – Andersonnal szemben azonban úgy látja, hogy ennek megfelelően nem jutunk az anyagi javak elosztását rögzítő elvekhez (Scheffler 2015. 23–26). Thomas M. Scanlon relációs elmélete szerint az egyenlőtlenségek számos különböző indokkal (a státusz, a hatalom, a gazdasági esélyek, a politikai intézmények, az érdekek figyelembevétele, végül a gazdasági intézmények egyenlőtlenségei miatt), azonban végső soron azért kifogásolhatók, mert személyek viszonylatában fennálló igazságtalanságok (Scanlon 2018. 8–9). Christian Schemmel szerint az igazságossági elvek alapja nem más, mint az Anderson által is hangsúlyozott expresszív szempont. A szerző úgy látja, az intézményeknek „megfelelő tiszteletet és törődést” kell kifejezniük (*express*), amelyek relációs fogalmak (Schemmel 2021. 53). Ez tehát az igazságosság elveinek alapja (*ground*) jóllehet, ezeket a szerzőnek nem célja szigorúan kötött formában rögzíteni. E követelmények a politikai befolyás (*influence*) teljes esélyegyenlőségéről (*full equality of opportunity*) (214) a társadalmi státusz vagyoni-jövedelmi, valamint státusznormáknak megfelelő feltételeiről, a pozíciókra való esélyegyenlőségről (*equality of opportunity to attain desirable social positions*) (251–252) – végül az egészségbeli (*health*) és egészségügyi (*healthcare*) egyenlőségről (259) szólnak.

Az előbbi áttekintés alapján világosnak tűnik, hogy mind a disztributív, mind a relációs elmélettípusba tartozó elméletek, mind a szerencse-egalitárius iskola számára fundamentális szerepe van a disztributív, illetve relációs szempontnak. Ez természetesen nem jelenti, hogy a disztributív szerzők adott esetben ne inkább a gazdasági javak elosztását, a relációs szerzők pedig inkább az egyenlő relációkat hangsúlyoznák – ennyiben tehát jogos lehet a Lippert-Rasmussen által felvázolt, egyszerűen a boldogsághoz szükséges javakról, illetve emberi viszonyokról szóló dichotómia. A szerző azonban figyelmen kívül hagyja a disztributív javak lényegi, normatív igazolásban való szerepét, illetve azt, hogy a relációs szerzők elméletei igenis specifikus társadalmi (vagy társadalmak közötti) viszonyok fennállását tekintik kiindulópontnak. Mindennek megfelelően a disztri-

zetét rontaná, relációs alapon az ő érdeküket indokolt előtérbe helyeznünk. Ezzel szemben minden bizonnyal a szegényebb ország polgárai irányába billen a mérleg, ha ez a gazdagabb országgal gazdasági függésben álló, volt gyarmat – ha tehát gazdasági hátránya igazságtalan relációk eredménye.

butív, illetve a relációs elmélettípus definícióit egyben (normatív igazolási alapokról szóló) alapelveknek is tekinthetjük – amelyeket az egyenlő részesedés alapelvének és az egyenlő viszonyulás alapelvének nevezek. Az ilyen alapelvek egy igazságosságelméletben arra szolgálnak, hogy segítségükkel disztributív vagy relációs alapon igazoljuk az elmélet specifikus elveit. Míg az egyenlő részesedés alapelve – avagy a disztributív alapelv – szerint *egy helyzet akkor igazságos, ha az elosztandó javak egyenlően oszlanak el*, addig az egyenlő viszonyulás alapelve – avagy a relációs alapelv – szerint *egy helyzet akkor igazságos, ha a személyek releváns viszonyai egyenlők*. A negyedik fejezetben egy pluralista, e két alapelvre egyaránt építő elmélet plauzibilitása mellett érvelek – ez előtt, a harmadik és negyedik fejezetben azonban az exkluzivizmus problémáját tárgyalom.

II. A RELÁCIÓS EXKLUZIVISTA ÉRVEK

Jelen fejezetben Anderson disztributív, illetve a szerencse-egyenlőséggel szemben felhozott érveit tárgyalom. Bár a szerző összeköti a szerencse-egyenlőség és a disztributív egyenlőség kritikáját, mégis azt állítja, hogy a disztributív egyenlőség elgondolása alapvetően elhibázott – következésképpen a demokratikus egyenlőség (akkor még egyedülálló) relációs elméletét érdemes elfogadnunk. Mivel ebből az következik, hogy az igazságosság specifikus elvei kizárólag az egyenlő viszonyulás alapelvére építő elvek, ezeket az érveket – Miklósi Zoltán tipológiájára építve (2018) – relációs exkluzivista érveknek nevezem.

Úgy tűnik, Elizabeth Anderson emlékhely-ellenvetése (*site objection*)⁹ arra a módszertani elvre épít, hogy a különböző emancipatorikus mozgalmak tapasztalatának episztemikus jelentősége van a társadalmi igazságosság kapcsán (Anderson 1999. 312). Eszerint az egalitárius igazságosság célja nem az, hogy kiiktassa a balszerencsét az emberi viszonyokból, hanem hogy megszüntesse a társadalmi elnyomást (288–289). Anderson vádja tehát az, hogy a szerencse-egalitárius elmélet – amely Anderson tanulmányának megjelenésekor a disztributív elmélettípus reprezentatív elmélete – nem felel meg a különböző demokratikus mozgalmak gyakorlatának. Ilyenek lehetnek a dolgozói mozgalmak, a nőmozgalmak, az afroamerikai polgárjogi mozgalom, a melegmozgalmak vagy éppen egyes nemzetiségi mozgalmak. Mivel a filozófusnő a szerencse-egyenlőség helyett nem egy másik, disztributív elméletet javasol, hanem a demokratikus egyenlőségnek nevezett relációs alternatívát, jelen argumentációját, illetve további érveit nemcsak a szerencse-egalitarizmussal, de egyben a disztributív egyenlőséggel szemben felhozott érvek is tekinthetjük.

⁹ A fejezetben tárgyalt ellenvetésekre Lippert-Rasmussen hívja fel a figyelmet. (vö. Lippert-Rasmussen 2018. 28–36).

A szerző érvelése nem tűnik meggyőzőnek a szerencse-egyenlőséggel – így a disztributív egyenlőséggel – szemben sem. Bár az emancipatorikus mozgalmak végső soron valóban inkább az elnyomás megszüntetését tűzik zászlajukra, minden bizonnyal az is jellemző érzület az egyes mozgalmak tagjai között, hogy nem tehetnek arról, hogy feketének, nőnek, munkásosztálybelinek vagy egy nemzeti kisebbség tagjának születtek, vagy arról, hogy milyen a szexuális irányultságuk. Ez persze nem jelenti, hogy szívesebben születtek volna fehérnek, férfinak, vagyonosnak, a nemzeti többség tagjának vagy heteroszexuálisnak. Csupán arról van szó, hogy amellet, hogy büszkén vállalják saját identitásukat, tapasztalják, hogy ahogy senki, úgy ők sem felelősek azért, hová születtek: azaz – a szerencse-egyenlőség nyelvén – külső körülményekkel magyarázhatóan kerültek hátrányos helyzetbe. A büszkeség és a szerencse e kettőssége érhető tetten a hetvenes évek amerikai melegmozgalmainak érzületében. Jóllehet az *Így születtem (Born This Way)* szlogen gyökere részben a homoszexualitás döntően természettudományos magyarázata (Wuest 2023. 70–71), ez nem terjedt volna el, ha a melegmozgalmak tagjai nem rendelkeztek volna a másság adottságszerű tapasztalatával: ha nem élték volna meg, hogy szemben másokkal, függetlenül saját döntésüktől, homoszexuálisak. A fekete polgárjogi mozgalom kapcsán Martin Luther King 1963-as *Van egy álmom* szlogennel fémjelzett beszédét, illetve azt a demonstrációt érdemes felidézünk, amelyen a beszéd elhangzott: a washingtoni *Szabadságért és munkáért menetet*. Bár King hangsúlyozza a borszín alapján való megkülönböztetés igazságtalanságát, beszéde a rabszolgaságra való utalással indul, és egy az amerikaiak összefogását sürgető képpel végződik (King 1991). A szónoklat ennek megfelelően értelmezhető a fekete emancipáció, illetve a társadalmi kooperáció kontextusában: így például Anderson elméletének megfelelően, miszerint az egalitarizmus negatív célkitűzése az elnyomás (*oppression*) megszüntetése (Anderson 1999. 313). Azonban maguk a menetben résztvevő demonstrálók nemcsak szavazati jogot vagy az iskolai szegregáció megszüntetését követelő transzparenszeket tartanak, de a tömegben a „Munkát mindenkinek, most!” feliratú táblák is szép számmal láthatók (Leffler 1963). Ez a rassz alapú megkülönböztetés önkényességét hangsúlyozó üzenet nem rezonált volna a tüntetőkkel, ha nem lett volna a fekete emberek személyes tapasztalata, hogy a munkáltatók tehetségüktől és hozzáállásuktól független tulajdonságaik, elsősorban borszínük alapján diszkriminálják őket. Úgy tűnik tehát, Anderson érvelése csak annyit bizonyít, hogy a relációs elmélettípus jól illeszkedik a demokratikus mozgalmak vezető szlogenekbe sűrűsödött tapasztalatához. Más közelítésben: a demokratikus mozgalmak tapasztalata alapján ugyanúgy érvelhetnénk a disztributív szerencse-egyenlőség elmélete vagy a disztributív alapú igazolás, mint az Anderson-féle demokratikus egyenlőség mellett.

Tanulmányomban Anderson két további ellenvetését tárgyalom: a durvaság vádját (*harshness objection*), illetve a szánsalom vádját (*pity objection*). Bár a szerző ezeket szintén a szerencse-egalitárius elméletekkel szemben fogalmazza meg,

jelentőségük ugyancsak kiterjed a disztributív elméletekre. Míg a durvaság vádja azokhoz a személyekhez kapcsolódik, akiknek a szerencse-egyenlőségnek megfelelően nem jár hátrányaik kiegyenlítése, a szájalom vádja azokhoz a csoportokhoz, amelyek a szerencse-egyenlőségnek megfelelően kompenzációt érdemelnek. A szájalom vádja szerint a szerencse-, illetve disztributív egyenlőség lesajnálóan bánik a vakszerencse (*bad brute luck*) áldozataival – azokkal, akik nem önkéntes döntésükkel magyarázhatóan kerültek előnytelen helyzetbe. Ha ugyanis a disztributív igazolásnak megfelelően azzal az indokkal kárpótoljuk a fogyatékkal élőket, a kevésbé tehetségeseket vagy azokat, akik előnytelen testi vagy szociális tulajdonságokkal bírnak, hogy balszerencse folytán a javak szűkebb készletével rendelkeznek, ezzel leértékeljük (*disparage*) őket. Az ennek megfelelő expresszív aktus márpedig nem az együttérzés (*compassion*), hanem a szájalom kifejezése (*pity*). Ezen az alapon az sem volna kifogásolható, ha a hatóság lesajnáló indoklóleveleket küldene ki a kedvezményezetteknek. Ha azonban a szerencse-egalitárius ideált megvalósító állam ezt nem kommunikálja, maga az elmélet akkor is „olyan megfontolásokra alapozza az elveit, amelyek csakis szájalmat fejezhetnek ki”. Így a szerencse-egyenlőség nem felel meg az állampolgároknak kijáró egyenlő tisztelet expresszív követelményének (Anderson 1999. 305–307).

Anderson érvelésének kiindulópontja az az expresszív tézis, miszerint egy elmélet igazságtalan, ha annak elvei nem fejeznek ki egyenlő tiszteletet. Ha azonban feltesszük, hogy ez a kiindulópont helyes, Anderson vádja akkor sem lesz megalapozott. Míg az együttérzés alapja a szerző szerint egyszerűen a másik szenvedésről, „belső állapotáról való tudás” (*awareness*), addig a sajnálat a megfigyelő saját helyzetének és a másik személy helyzetének összehasonlításán alapul. Mind a másikkal való együttérzéshez, mind a másik iránti sajnálatához egyes szám második személyű perspektívából kell tekintenünk az adott személyre – vele tényleges interperszonális viszonyban kell állnunk. Azonban, ahogyan későbbi cikkében maga Anderson is utal rá (2010. 2–3), a disztributív elméletekhez, illetve a szerencse-egyenlőséghez illeszkedő perspektíva egy a sajnálatéhoz hasonlóan komparatív alapú, ám egyes szám harmadik személyű nézőpont. Bár a szerző nem így fogalmaz, nem más ez, mint a pártatlanság nézőpontja. Aki e nézőpontból ítéli meg a helyzet egyenlőtlenségét, az interperszonális viszonyoktól függetlenül vizsgálja, hogy A, B, C, D személyek vagy csoportok között fennáll-e külső körülményekkel magyarázható egyenlőtlenség – például az erőforrások vonatkozásában. Ez azonban nem jelenti, hogy a pártatlanság perspektívája személytelen volna: inkább arról van szó, hogy az ebből a nézőpontból feltűnő igazságtalanságok a személyközi viszonyoktól függetlenül, közvetlenül sértik az igazságérzetet. Így tehát nem áll, hogy a szerencse-egyenlőség, illetve a disztributív elmélettípus, avagy igazolás csakis szájalmat fejezhet ki. Úgy tűnik, Anderson érve nem sikeres a szerencse-egyenlőséggel – ennek megfelelően a disztributív elmélettípussal – szemben sem.

Míg a szájalom vádja az egyenlő tisztelet, addig a durvaság vádja (*harshness objection*) az egyenlő törődés Anderson-féle követelményéhez kapcsolódik, továbbá míg az előbbi a vakszerencse, addig az utóbbi a választási szerencse kárvallottjai (*bad option luck*) kapcsán merül fel – olyan személyek vonatkozásában tehát, akik önkéntes döntésükkel magyarázhatóan kerültek előnytelen helyzetbe. Eszerint a szerencse-egyenlőség durván, túl szigorúan bánik egyes kiszolgáltatott társadalmi csoportokkal, a gondos állampolgárokkal, végül az akut szükségét szenvedő, gondatlan állampolgárokkal. Az első kategóriába sorolhatjuk a kiszolgáltatott, gondoskodó szerepet vállaló, valamint a piac szeszélyeinek kitett személyeket. Ezen csoportba tartoznak azon személyek is, akik Anderson szerint a szerencse-egyenlőségnek megfelelően földrajzi- és szakmai alapú hátrányos megkülönböztetést szenvednének el. Anderson továbbá arra is rámutat, hogy a biztosítást fizető állampolgárok adott esetben éppen azért tudhatnak maguknak súlyos adósságot, mert gondosan jártak el. Végül a durvaság legkézenfekvőbb példája az akut szükségét szenvedő, gondatlan áldozatok cserbenhagyásának esete. Eszerint, ha egy sofőr, aki nem biztosította magát, egy gondatlan kanyar után balesetet szenved, a szerencse-egyenlőségnek megfelelően igazságszági alapon nem érdemel egészségügyi ellátást (Anderson 1999. 295–296).

Bár talán a durvaság szerencse-egyenlőséggel szemben felhozott vádja Anderson legerősebb érve, mégis lehetséges olyan, disztributív alapon igazolt, részben szerencse-egalitárius elmélet, amely elkerüli az ellenvetést. Aki ugyanis elfogad egy disztributív alapú szerencse-egalitárius elvet, lehetséges, hogy emellett elfogad egy ugyancsak disztributív alapon igazolt, ámde nem szerencse-egalitárius, hanem valamilyen szufficientárius vagy prioritárius (*prioritarian*) elvet.¹⁰ Mint láttuk, Sen első fejezetben említett alapvető képességekről szóló elmélete egyfelől szufficientárius, másfelől disztributív elmélet, mivel eszerint csak az *alapvető* emberi képességeket igazságos biztosítanunk, amelyek pedig mindenkinek *járnak*, aki emberi lény. Mármint lehetséges olyan elmélet, amely elfogad nemcsak egy ehhez hasonló, disztributív szufficientárius, de emellett egy szerencse-egalitárius elvet is – például egy a képességek egyenlőségéről szóló szerencse-egalitárius elvet, amely szerint a küszöbön túli képességek egyenlő elosztása akkor igazságos, ha a személy önkéntes döntésével (megfelelő módon) magyarázható. Ugyanígy, lehetséges egy szerencse-egalitárius és egy prioritárius elvet egyaránt magában foglaló elmélet. Richard Arneson a fenti érvre reagálva éppen ilyen elméletet vázol. Eszerint igazságtalan, ha valaki önhibáján kívül a javak szűkebb készletével rendelkezik (*worse off*), mint mások, és igazságtalan „ha valaki önhibájából vagy saját döntésének köszönhetően rossz helyzetben van (*badly off*)” – például olyan sürgető állapotban, mint a durvaság vádjában

¹⁰ Az itt vázolt ellenérv Lippert-Rasmussen ellenérvének továbbgondolt változata (Lippert-Rasmussen 2018. 31–32).

szereplő sérült sofőr¹¹ (Arneson 2000. 340). Úgy tűnik tehát, hogy bár Anderson érve annyit valóban bizonyít, hogy egy kizárólagosan szerencse-egalitárius elmélet nem tehet eleget az egyenlő törődés alapelvének, ugyanezt már nem támasztja alá egy részben szufficientárius vagy prioritárius disztributív elmélettel szemben. Argumentuma mindennek megfelelően sikertelen általában a disztributív elmélettípussal szemben.

E fejezetben arra jutottam, hogy Andersonnak a relációs igazolás kizárólagosságát állító exkluzivista érvei sikertelenek a disztributív elmélettípussal szemben. Míg a hatókör ellenvetés alapján érvelhetnénk nemcsak az Anderson-féle relációs, demokratikus egyenlőség, de a disztributív alapú szerencse-egyenlőség mellett is, addig a számalom vádja sikertelennek bizonyult, a kegyetlenség vádja pedig nem áll általában véve a szerencse-egalitárius elveket elfogadó elméletekre. Bár – ha érvelésem helytálló – mindebből kiderül, hogy nem helytállók azok az érvek, amelyekből a relációs igazolás kizárólagossága következne, ebből még nem következik, hogy a relációs elvek kizárólagosságát állító relációs exkluzivizmus tarthatatlan.

III. A DISZTRIBUTÍV ÉS RELÁCIÓS EXKLUZIVIZMUS

E fejezetben azt állítom, hogy nemcsak a relációs elmélettípus exkluzivista változata, de a disztributív elmélettípus exkluzivista változata is tarthatatlan. Míg Christian Schemmel (2021) a disztributív elmélettípus exkluzivista változatával szemben érvel, addig Andres Moles és Tom Parr argumentuma (2018) a relációs és disztributív elmélettípusok exkluzivista változatával szemben egyaránt érvényes.

Tanulmányom bevezetésében már utaltam a szóban forgó elmélettípusok exkluzivista és partikularista változataira. Az exkluzivista megkülönböztetés Miklósi Zoltán tipológiájából származik, én azonban némileg eltérő értelemben használom. Miklósi meghatározása szerint a relációs exkluzivista szerzők elutasítják, hogy a disztribúciónak lenne relációfüggetlen disztributív *jelentősége* az igazságosság kapcsán (Miklósi 2018. 113). Mivel a második fejezetben arra jutottam, hogy az elmélettípusok lényegi különbsége a disztributív, illetve relációs normatív igazolási alap különbsége, az elmélettípusok exkluzivista változatait is ennek megfelelően definiálom. Míg a disztributív elmélettípus exkluzivista változata szerint *egy helyzet akkor igazságos, ha az elosztandó javak egyenlően oszlanak el, és nem akkor, ha a személyek releváns viszonyai egyenlők*, addig a relációs elmélettípus exkluzivista változata szerint *egy helyzet akkor igazságos, ha a személyek*

¹¹ Arneson elmélete komplexebb, mivel a rossz helyzetben lévők közül azokat részesítené előnyben, akik nem felelősek a helyzetükért – ez azonban ellenérvem szempontjából mellékes.

releváns viszonyai egyenlők, és nem akkor, ha az elosztandó javak egyenlően oszlanak el. Egyszerűbben megfogalmazva: míg a disztributív exkluzivizmusnak megfelelően az egyenlőség *kizárólag* disztributív alapon (a disztributív alapelvnek megfelelően), addig a relációs exkluzivizmusnak megfelelően *kizárólag* relációs alapon (a relációs alapelvnek megfelelően) igazolható. Vannak azonban olyan szerzők is, akiknek elmélete, bár nem exkluzivista, az igazságosság lényegi magyarázatához *elégésesnek* tartja vagy a disztributív, vagy a relációs alapú igazolást. Az elmélettípusok efféle változatait disztributív, illetve relációs partikularista változatoknak nevezhetnénk – ezzel a változattal azonban e tanulmányban nem foglalkozhatom. A következő fejezetben csupán a pluralista elmélettípus „gyenge formája” mellett érvelek: miszerint az emberi személyek egyenlő alapvető értékének megfelelően *levezethető* mind az egyenlő részesedés alapelve, mind az egyenlő viszonyulás alapelve.¹²

Nézzük ezek után, miért nem tartható a relációs, illetve disztributív exkluzivista álláspont! Christian Schemmel alábbi argumentációja a disztributív elmélet kizárólagosságát tagadja. Az érv szerint igazságosabb, ha az egyenlő elosztás egyszersmind az egyenlő tiszteletnek megfelelően, a releváns expresszív aktusok kíséretében történik – a disztributív elmélettípustól tehát nem várhatjuk az igazságosság teljes magyarázatát. Schemmel ezt három példán keresztül szemlélteti: ezek a diszkrimináció, a jogállamiság és a kompenzáció példái. Egyrészt, amennyiben a javakat faji-, nemi- vagy éppen osztályalapon osztjuk el egyenlőtlenül, igazságtalanabb módon járunk el, mintha ezt egy véletlenszerű minta alapján tennénk. Hasonlóképpen, kevésbé igazságtalan, ha a kormány – például hatékonysági szempontok miatt – távol marad a szakszervezet és a tulajdonosok vitájától, mintha eltörölné a kollektív szerződésekre vonatkozó törvényeket: hiszen az utóbbi döntés számos igazságtalanságot von maga után. Végül, amennyiben az állam egy személyt valamilyen elszenvedett igazságtalanság miatt kárpótol, nemcsak ennek anyagi vonzatai, de maga a gesztus is releváns: igazságosabb, ha a kárpótlás adekvát módon – például nyilvános bocsánatkérés kíséretében – történik (Schemmel 2021. 46–48).

¹² Itt azt a kérdést is csak érinthetem, hogy mely szerzők tekinthetők disztributív, illetve relációs exkluzivistának vagy partikularistának. (1) Mivel az önkéntes döntéseket szem előtt tartó, szerencse-egalitárius megközelítés disztributív, az e cikkben tárgyalt szerencse-egalitárius elméletek – leszámítva Arneson egyben prioritárius elgondolását – disztributív exkluzivistának tekinthetők. (2) Mivel Kis János mintha inkább a disztributív elmélettípus védelmére, mint egy pluralista elmélet megalapozására vállalkozna, inkább tekinthető disztributív partikularistának (Kis 2020; Kis 2022. 24–26. szakasz). (3) Míg aligha vitatható, hogy Anderson a relációs exkluzivista álláspontot képviseli, addig ez Scheffler elméletével kapcsolatban vitatott (Miklósi 2018. 121–122). (4) Végül mind Scanlon, mind Schemmel relációs elmélete a partikularista változatba sorolható. Míg Scanlon szerint „nem világos”, hogy az egyenlőtlenség relációs szempontoktól függetlenül kifogásolható (Scanlon 2018. 9), addig Schemmel szerint a relációs egyenlőség nem kizárólagos, csak „központi követelménye” a társadalmi igazságosságnak (Schemmel 2021. 5). További kérdés, hogy mely elméletek sorolhatók a pluralista elmélettípusba.

Bár Schemmel érve helytállónak tűnik a legtöbb igazságossági kérdésre vonatkozóan, nem olyan példákat hoz, melyek elsődlegesen a gazdasági igazságosság szempontjából relevánsak. Márpedig ez az igazságosság-elmélet azon területe, melynek adekvát leírását kézenfekvően inkább a disztributív elmélettípusnak megfelelően várjuk. Megfelelő példa azonban erről a területről is hozható: így bár álláskeresőként lényegesebb, mikor érkezik meg a jogosan járó, megfelelő mértékű összeg a bankszámlánkra, egyszersmind egyenlő tiszteletet fejez ki, ha ezt nem munkanélküli segélynek, hanem – például – munkanélküli járadéknak nevezzük. Úgy tűnik tehát, a disztributív elmélet a gazdasági igazságossági kérdésekben sem adhat teljes magyarázatot.

Andres Moles és Tom Parr a disztributív és relációs elgondolás kizárólagosságát egyaránt tagadja. A szerzők állítása szerint az elosztási kérdésekben egyaránt vannak relációs, illetve disztributív alapú indokaink. Az öröklés mindkét esetre vonatkozóan jó példát szolgáltat. Így ha az örökölt vagyon elosztása a két árván maradt testvéren múlik, egyrészt relációs indokok szólnak az egyenlő elosztás mellett: azért kell egyenlően elosztaniuk a vagyont, hogy egymáshoz való viszonyukban megfeleljenek az egyenlő tisztelet és törődés relációs alapelveinek (Moles és Parr 2018. 136). Azonban lehetséges, hogy egy ettől független – esetleg érdemelvű – disztributív indok is az egyenlő elosztás mellett szól: például azért jár mindkét testvérnek egyenlő rész az örökölt vagyonból, mert mindketten édesanyjuk gondoskodó gyámjai voltak (138). Ha ez a disztributív norma nem vezethető vissza relációs elvekre, akkor nemcsak a fundamentális disztributív, de a fundamentális relációs elmélettípus alapján sem vázolhatunk kizárólagos igazságosság-elméletet.

Míg tehát az e fejezetben elsőként elemzett érv bizonyítja, hogy az igazságosság elvei nem kizárólag olyan, az egyenlő részesedés alapelveinek megfelelő, disztributív elvek, amelyek nem visszavezethetők relációs elvekre, addig ez utóbbi érv alapján világos, hogy önmagában mind a disztributív, mind a relációs exkluzivista elmélettípus részleges. Mindebből azonban csak az következik, hogy a disztributív és relációs elmélettípusok exkluzivista változata tarthatatlan, az nem, hogy tarthatatlan ennek partikularista változata is. A következő fejezetben csupán a pluralista elmélettípus plauzibilitása mellett érvelek röviden.

IV. EGY PLURALISTA ELMÉLETTÍPUS LEHETŐSÉGÉRŐL

Ahogy e tanulmány első fejezetében láttuk, a disztributív és a relációs alapelvek a normatív igazolás tekintetében fundamentális elvek – hiszen ezeknek megfelelően igazolhatók egy igazságosságelmélet specifikus igazságossági elvei. Ugyanakkor azt állítom, hogy a disztributív és relációs alapelv egyaránt levezethető az emberi személyek egyenlő értékét feltételezve. E mellett az állítás mellett a következőkben Kis János disztributív elméletéhez kapcsolódó meglátásait felhasználva érvelek.

Kis János a disztributív és relációs egyenlőség problémáját az úgynevezett morális egyenlőséghez kapcsolódóan tárgyalja – a szakirodalomban egyedülállóan expliciten (Kis 2020). Ahogyan Kis rámutat, a disztributív elmélettípusba sorolható szerzők elméleteikben kiindulópontnak tekintik a morális egyenlőség alapgondolatát, miszerint „az emberi személyek egyenlő erkölcsi státusszal rendelkeznek” (Kis 2020. 71). A személyek morális egyenlőségét a relációs elmélettípusba sorolható szerzők ugyancsak elméleti kezdőpontnak tekintik (Anderson 1999. 313). A morális egyenlőség alapgondolata azt hangsúlyozza, hogy a személyekkel egyenlőként *kell bánnunk*. A személyek egyenlőségének eszméjét ugyanakkor megfogalmazhatjuk az „alapvető egyenlőség” metafizikai fogalmisága szerint is, egyszerűen a személyek értékére utalva: mondhatjuk, hogy minden személynek egyenlő alapvető *értéke van* – ezért minden személlyel egyenlőként kell bánnunk. Kis rámutat, hogy a disztributív igazságosságelméleteket alkotó szerzők emellett elfogadnak egy az elosztandó javak típusáról szóló koncepciót – az erőforrás, a jóléti esélyek vagy épp a képességek egyenlőségéről szóló felfogást. Mint azonban láttuk, Anderson relációs igazságosságelmélete szerint ugyancsak bizonyos képességeket, mégpedig az egyenlő polgárként való működéshez szükséges képességeket kell egyenlően biztosítanunk az állampolgárok számára. Ennek megfelelően míg a disztributív elméletek szerint az elosztandó javak típusairól szóló koncepciót a morális egyenlőségnek – avagy az egyszerű egyenlőségnek – megfelelően az egyenlő részesedés alapelvéből, addig a relációs elméletek szerint az egyenlő viszonyulás alapelvéből kiindulva kell elfogadnunk.

Kis János gondolatait alapul véve az egyenlő részesedés alapelve – amely szerint egy helyzet akkor igazságos, ha az elosztandó javak egyenlően oszlanak el – a következőképpen támasztható alá. Kis állítása szerint annak, hogy az egyenlő részesedés (*equal shares*) elve egyszersmind igazságossági kötelezettséget jelentsen, feltétele az elosztandó javak szűkössége (*scarcity*) és átruházhatósága (*transferability*) is. Tartsuk szem előtt, hogy ezek (ahogy azt az első fejezetben láttuk) nem egyszerűen anyagi, hanem elvont, normatív javak – erőforrások, jóléti esélyek, ezek kombinációi vagy alapvető emberi képességek. Nem volna mármost szükség az ezek igazságos elosztását biztosító intézményekre, ha végtelen mennyiségű és mindenki számára elérhető elosztandó „jószággal” rendelkeznénk (Kis 2020. 83–84). Másképpen megfogalmazva: ha a javak végtelen készlete állna a rendelkezésünkre, illetve ha a javak nem volnának átruházhatók, bár beszélhetnénk valamiféle egyenlőtlenségről, aligha beszélhetnénk az *elosztandó* javak igazságtalan egyenlőtlenségéről – mivel a végtelen mennyiségű javakat nem szükséges, az átruházhatatlan javakat pedig nem lehetséges elosztani. Ekkor egyszerűen egy nemkívánatos helyzetről volna szó, de nem disztributív igazságtalanságról. Ezzel szemben ha morálisan egyenlő személyek között korlátozott mennyiségű, átruházható jószág elosztásáról gondolkodunk, igazolt azt mondanunk, hogy a helyzet annyiban igazságos, amennyiben ezek egyenlően oszlanak el.

Azonban az előbbi érvelést elfogadva, ezzel analóg módon alátámasztható az egyenlő viszonyulás relációs igazságossági alapelve is.¹³ Ahogyan annak feltétele, hogy az egyenlő részesedés alapelve érvényes legyen, a szükségesség és átruházhatóság körülménye, úgy ahhoz, hogy relációs kötelezettségekről beszéljünk, szükséges a személyek kapcsolódása (*linkedness*) – mégpedig nem egyszerűen a fizikai vagy virtuális térben, hanem társas, társadalmi vagy társadalomközi szinten. Furcsa volna ugyanis azt állítani, hogy pusztán azért, mert a másik elérhető távolságra van, igazságos vele kooperatív viszonyt kialakítanunk – hogy ne lehetnénk neutrális viszonyban. Ezért úgy tűnik, nincs relációs igazságossági kötelezettségünk egy olyan ország szegényeivel szemben, amellyel nem állunk sem elnyomó, sem kooperatív relációban – noha lehet amellett érvelni, hogy velük szemben is van disztributív igazságossági kötelezettségünk. Van azonban relációs igazságossági kötelezettsége például egy volt gyarmatosító ország társadalmának egy olyan állam polgáraival szemben, amellyel a posztkoloniális gazdasági rendszerben a mai napig egyenlőtlen gazdasági cserét bonyolít le.

Úgy tűnik tehát, hogy a morális vagy alapvető egyenlőségből az egyenlő részesedés disztributív és az egyenlő viszonyulás relációs igazságossági alapelvei egyaránt levezethetők: kézenfekvő tehát az olyan igazságosságelmélet, amely a disztributív-relációs dichotómia vonatkozásában pluralista elmélettípusba sorolható. Ahhoz azonban, hogy a pluralista elmélettípus helyességét igazoljuk, érvelnünk kell nemcsak a disztributív és relációs elmélettípusok exkluzivista, de partikularista változatával szemben is. Egy potenciálisan teljes igazságosságelmélet megalkotásának ezt követő lépése annak megválaszolása, hogy vajon az erőforrások, a jóléti esélyek, ezek kombinációja vagy bizonyos képességek egyenlősége tekinthető az elosztandó javakról szóló érvényes koncepciónak – esetleg a javak, illetve relációk más felfogását kell elfogadnunk. Ezt követően az válik kérdéssé, az igazságosság elvei esélyegyenlőségi, elégségesség- vagy prioritárius elvek – illetve hogy ezek részben disztributív, részben relációs elvek, vagy inkább pluralista elvekről érdemes beszélnünk.

IRODALOM

- Anderson, Elisabeth S. 1999. What Is the Point of Equality? *Ethics*. 109/2. 287–337. <https://doi.org/10.1086/233897>
- Anderson, Elisabeth S. 2010. The Fundamental Disagreement between Luck Egalitarians and Relational Egalitarians. *Canadian Journal of Philosophy*. 40/1. 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/00455091.2010.10717652>

¹³ Kis online, magyarul megjelent cikkében egy az itt következőtől eltérő megoldást vet fel – jóllehet írása inkább a disztributív megalapozás jelentőségét hangsúlyozza (Kis 2022. 24–26. szakasz). Eszerint „Az emberek erkölcsi státusza egyenlő. Mivel társadalmi viszonyok között élnek, morális egyenlőségüknek ezekben a viszonyokban is kifejezésre kell jutniuk.” (Kis 2022. 24. szakasz). Kis, bár említi a társadalmi viszonyokat, nem tér ki a társadalmak közötti relációk problémájára – a kapcsolódás fogalma éppen erre szolgál.

- Arneson, Richard J. 1989. Equality and equal opportunity for welfare. *Philosophical Studies*. 56/1. 77–93. <https://doi.org/10.1007/BF00646210>
- Arneson, Richard J. 1999. What, If Anything, Renders All Humans Morally Equal? In Dale Jamieson (szerk.) *Singer and His Critics*. Oxford, Blackwell.
- Arneson, Richard J. 2000. Luck Egalitarianism and Prioritarianism. *Ethics*. 110/2. 339–349. DOI: <https://doi.org/10.1086/233272>
- Berlin, Isaiah 2002. Two Concepts of Liberty. Henry Hardy (szerk.) *Liberty – Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/019924989X.003.0004>
- Cohen, Gerald Allan 1989. On the Currency of Egalitarian Justice. *Ethics*. 99/4. 906–944. <https://doi.org/10.1086/293126>
- Dworkin, Ronald 1978. *Taking Rights Seriously*. London, Duckworth.
- Dworkin, Ronald 1981. What is equality? Part 2: Equality of resources. *Philosophy and Public Affairs*. 10/4. 283–345.
- Dworkin, Ronald 2003. Equality, Luck and Hierarchy. *Philosophy & Public Affairs*. 31/2. 190–198. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2003.00190.x>
- King, Martin Luther 1991. *I have a dream*. San Francisco, HarperOne.
- Kis, János 2020. On the Core of Distributive Egalitarianism: Towards a Two-Level Account. In Thom Brooks (szerk.) *The Oxford Handbook of Global Justice*. Oxford, Oxford Handbooks. 71–95. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198714354.013.4>
- Kis János 2022. Mi az egalitarizmus? [Online előadásleírat] < https://litera.hu/irodalom/publicisztika/kis-janos-mi-az-egalitarizmus.html#_cdn22 > Utolsó hozzáférés: 2024. március 31.
- Knight, Carl 2013 Luck egalitarianism. *Philosophy Compass*. 8/2. 924–934. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12077>
- Leffler, Warren K. 1963. *Martin Luther King with leaders at the March on Washington* [fotó]. Washington D.C, Library of Congress. < <https://www.loc.gov/item/2013649720> > Utolsó hozzáférés: 2024. március 31.
- Lippert-Rasmussen, Kasper 2018. *Relational Egalitarianism: Living as Equals*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316675847>
- Miklosi, Zoltan 2018. Varieties of Relational Egalitarianism. In David Sobel – Steven Wall – Peter Vallentyne (szerk.) *Oxford Studies in Political Philosophy*. 4. kötet. Oxford, Oxford University Press. 110–137. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198813972.003.0005>
- Moles, Andres – Tom Parr 2019. Distributions and Relations: A Hybrid Account. *Political Studies*. 67/1. 132–148. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032321718755589>
- Rawls, John 1999. *A Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge/MA, Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m>
- Scanlon, Thomas M. 2017. *Why Does Inequality Matter?* Oxford, Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198812692.001.0001>
- Schemmel, Christian 2021. *Justice and Egalitarian Relations*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1007/s11158-022-09573-0>
- Scheffler, Samuel 2015. The Practice of Equality. In Carina Fourie – Fabian Schuppert – Ivo Wallimann-Helmer (szerk.) *Social Equality: On What It Means to Be Equals*. Oxford, Oxford University Press. 21–45. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199331109.003.0002>
- Sen, Amartya 1979. *Equality of What? The Tanner Lecture on Human Values*. Stanford, Stanford University.
- Wuest, Joanna 2023. *Born this way: science, citizenship, and inequality in the American LGBTQ+ movement*. Chicago, The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226827520.001.0001>